

**Joanna Kowalczyk-Anioł
Bogdan Włodarczyk**
Uniwersytet Łódzki

TURYSTYKA RODZINNA – ISTOTA I ZAKRES POJĘCIA

Problem badawczy

Wydawałoby się, że nie ma nic prostszego jak odpowiedzieć na pytanie – czym jest turystyka rodzinna? Z historii rozwoju turystyki wiemy, że rodziny podróżowały „od zawsze”. Jednak współczesne pojmowanie tego zjawiska daleko wykracza poza jego tradycyjne rozumienie jako podróż rodziny, dodając mu nie tylko nowe konteksty, ale także nowe pola badań i zainteresowań zarówno na płaszczyźnie filozoficznej, społecznej, demograficznej, ekonomicznej jak i przestrzennej. Prospołeczną, pozytywną rolę turystyki rodzinnej, pomimo pojawiających się nielicznych głosów dyskusyjnych, należy przyjąć jako swego rodzaju aksjomat, a samo zjawisko potraktować jako punkt wyjścia i podstawę rozwoju wielu innych form aktywności turystycznej.

Problemem badawczy podjęty przez autorów w niniejszym artykule nie jest jakby się mogło wydawać banalny, bowiem z doświadczenia wiemy, że zdefiniowanie w sposób prosty i zrozumiały zjawisk podstawowych, powszechnych bywa zadaniem niezmiernie trudnym. Istota zjawiska oraz cechy wyróżniające turystykę rodzinną to zagadnienia główne będące przedmiotem niniejszego opracowania. Aby je odpowiednio określić autorzy sformułowali kilka pytań, na które postarają się odpowiedzieć w dalszej części artykułu. Postawione pytania brzmią następująco:

- Czy turystyka rodzinna jest odrębną kategorią turystyki?
- Czy turystyka rodzinna jest zjawiskiem masowym czy niszowym?
- Od jak dawna mamy do czynienia z turystyką rodzinną?
- Jak ważnym segmentem rynku turystycznego jest turystyka rodzinna?
- Czy turystyka rodzinna realizowana jest przy okazji innych zachowań turystycznych?

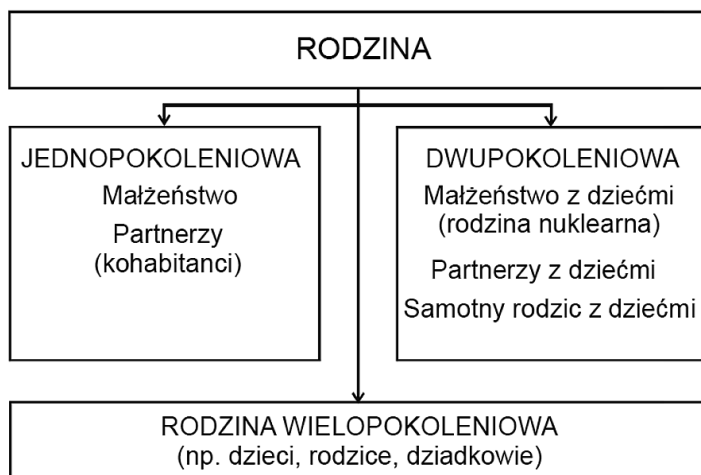
Pomimo, jakby się wydawało, powszechności zjawiska jakim jest turystyka rodzinna wśród publikacji naukowych na polskim rynku wydawniczym tylko niektóre próbują analizować zjawisko bardziej kompleksowo (m.in. Kowalik 1982, Łobożewicz, Wolańska 1994) inne wskazują tylko na pozytywne aspekty uprawiania turystyki w rodzinie i wynikające z tego korzyści (m.in. Przecławski

2004, Zdebski, Winiarski 2008). Niewiele jest natomiast artykułów empirycznych pokazujących aktualne zmiany zachodzące w aktywnościach turystycznym o charakterze rodzinny.

Celem opracowania jest przedstawienie autorskiej propozycji rozumienia turystyki rodzinnej zarówno w wąskim jak i szerokim rozumieniu. Autorzy mają nadzieję, że przedstawiona koncepcja będzie podstawą do dalszych naukowych rozważań i szerszych badań dotyczących zjawiska.

Rodzina współczesna

W świetle polskiego prawa (Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy) rodzinę tworzy kobieta i mężczyzna oraz ich potomstwo. Kobieta z mężczyzną połączona jest związkiem małżeńskim. Związki faktyczne (konkubiny) nie stanowią rodziny w rozumieniu polskiego prawa. Podobnie podaje Słownik Języka Polskiego online, za którym rodzina to „małżonkowie i ich dzieci; ogólniej też: osoby związane pokrewieństwem i powinowactwem”. Liczne badania z zakresu wielu dyscyplin, zwłaszcza socjologii i demografii, wskazują na duże zmiany zachodzące w modelu funkcjonowania współczesnej rodziny. Stąd większość instytucji ujmując w badaniach rodziny przyjmuje szersze rozumienie tego pojęcia. Przykładowo

Rys. 1. Hipotetyczne struktury współczesnych rodzin (polskich).
Źródło: opracowanie autorów.

w myśl definicji US Census Bureau, rodzina to „dwie lub więcej osób mieszkających razem powiązanych więzami krwi, małżeństwa lub adopcji”. Także GUS w swoich badaniach stosuje szerokie rozumienie rodziny. Przyjęta przez GUS definicja rodziny mówi, że tworzą ją „dwie lub większa liczba osób, które są związane jako mąż i żona, wspólnie żyjący partnerzy (kohabitanci) – osoby płci przeciwnej lub jako rodzic i dziecko. Tak więc, rodzina obejmuje parę bez dzieci lub parę z jednym lub większą

liczbą dzieci, albo też samotnego rodzica z jednym lub większą liczbą dzieci” (*Gospodarstwa domowe i rodziny 2002*). Na schemacie (rys. 1) przedstawiono różne struktury współczesnych rodzin.

Charakterystyczne dla współczesnych społeczeństw są ponadto tzw. alternatywne formy rodziny (np. rodzina niepełna, rodzina zastępcza, rodzinny dom dziecka, rodzina oparta o związek homoseksualny).

Zmiany struktury polskiej rodziny w świetle danych statystycznych

W statystykach wyraźnie spada udział związków małżeńskich z dziećmi (w USA z 40% w latach 70. XX w. do 23% w 2003 roku, w Polsce wg NSP 2002 na 100 małżeństw przypadało 56 z dziećmi), wzrasta natomiast udział rodzin niepełnych, tj. rodziców samotnie wychowujących dzieci. Jak podają K. Slany i K. Kluzowa (2002) w artykule *Rodzina polska w świetle wyników NSP 2002*, zdecydowaną większość gospodarstw domowych w Polsce stanowią gospodarstwa jednorodzinne (69%), w przeważającej większości przypadków złożone wyłącznie z osób tworzących *rodziny nuklearne*, tzn. pokolenia rodziców i ich dzieci¹ – tab. 1. W 2002 roku liczba rodzin w gospodarstwach domowych w Polsce wyniosła 10457,6 tysięcy (nastąpił wzrost o 2,3% w stosunku 1988 roku – przy czym w miastach był to wzrost o 3,6%, a na wsi spadek o 0,003%). Dominującym typem rodziny nadal pozostają małżeństwa z dziećmi, jakkolwiek widać spadek ich udziału w ogólnej liczbie rodzin w stosunku do lat ubiegłych. Nastąpił jednocześnie wzrost udziału małżeństw bez dzieci oraz rodzin niepełnych. Zwiększyła się liczba osób żyjących w związkach partnerskich, szczególnie wśród ludzi młodych. Spadł udział rodzin z trojgiem i więcej dzieci, natomiast wzrósł odsetek rodzin z jednym dzieckiem (Slany, Kluzowa 2004). Struktura miejskich rodzin nie tylko potwierdza, lecz wręcz uwypukla cechy i tendencje rozwoju polskich rodzin (tab. 1).

Tabela 1. Typy rodzin w Polsce i polskich miastach w 2002 roku

Typy rodzin	Polska (%)	miasta (%)
małżeństwa:	78,7	76,6
– z dziećmi	56,0	53,2
– bez dzieci	22,7	23,4
partnerzy:	1,9	2,3
– z dziećmi	0,8	1,1
– bez dzieci	1,1	1,2
samotni rodzice:	19,4	21,1
– matki z dziećmi	17,2	18,8
– ojcowie z dziećmi	2,2	2,3

Źródło: *Gospodarstwa domowe i rodziny 2003*
– dane z NSP 2002 oraz *Miasta w liczbach 2004...*

Przeciętna liczba dzieci do 24 lat (tj. pozostających na utrzymaniu rodziców)² przypadająca na rodzinę polską w 2002 roku wyniosła 1,78, a w miastach 1,64. Jak zauważyły Slany i Kluzowa (2004) spadający lecz nadal najwyższy poziom tego wskaźnika dotyczył rodzin pełnych (małżeństw z dziećmi), który osiągnął 1,85 (w 1988 roku 1,93). Wśród rodzin polskich utrzymujących dzieci najwięcej było takich, które posiadają jedno dziecko – 46,9%, 36,2% to

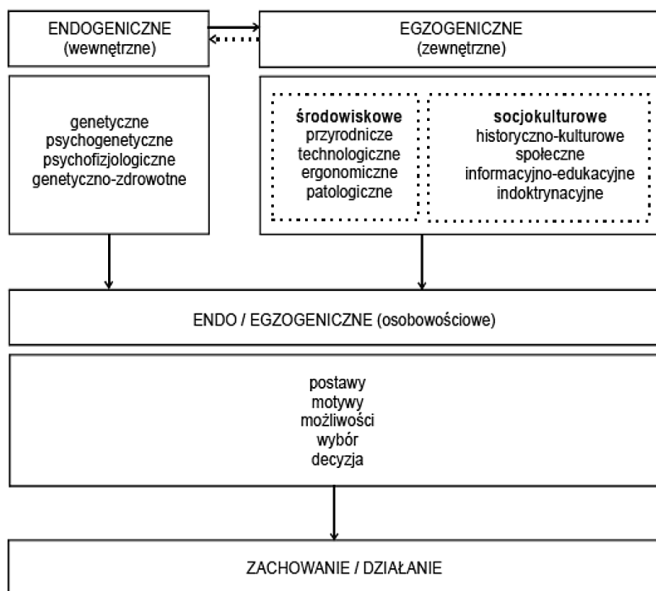
1 **Rodzina nuklearna** to – jak podaje E. FRĄTCZAK (1999), która cytuje za J. BONGAARTSEM, Ch. HÖHN, R. MACKENSENEM (1989) – para małżeńska lub jedno z rodziców wraz z ich niezamężnymi dziećmi, które niekoniecznie mieszkają w jednym gospodarstwie. Jest to definicja zgodna z zaproponowaną przez ONZ.

2 Na użytek NSP 1988 i 2002 przyjęto założenie, że powinności ekonomiczne rodziców odnoszą się do dzieci, które nie ukończyły 24 roku życia, czyli nie przekroczyły wieku, w którym „planowo” powinno się kończyć studia wyższe (SLANY, KLUZOWA 2004).

rodziny z dwojgiem dzieci, a 16,9% z trojgiem lub więcej dzieci zaledwie (dla przykładu wśród łódzkich rodzin – zaledwie 4,7%).

Aktywność turystyczna człowieka i rodziny – uwarunkowania społeczne

Aktywność turystyczna i rekreacyjna człowieka jest zdeterminowana pośrednio lub bezpośrednio przez wiele czynników (rys. 2). Wpływają one w różnym stopniu i z różną siłą na zachowanie człowieka (Krzymowska-Kostrowicka 1997).

Rys. 2. Czynniki warunkujące zachowania ludzkie według KRZYMOWSKIEJ-KOSTROWICKIEJ (1997).

Spośród wyróżnionych elementów ważne dla dalszej analizy są uwarunkowania społeczne (egzogogeniczne – socjokulturowe). Według A. Krzymowskiej-Kostrowickiej (1997) to one w istotnym stopniu decydują o strukturze, charakterze i trwałości zachowań turystyczno-rekreacyjnych człowieka.

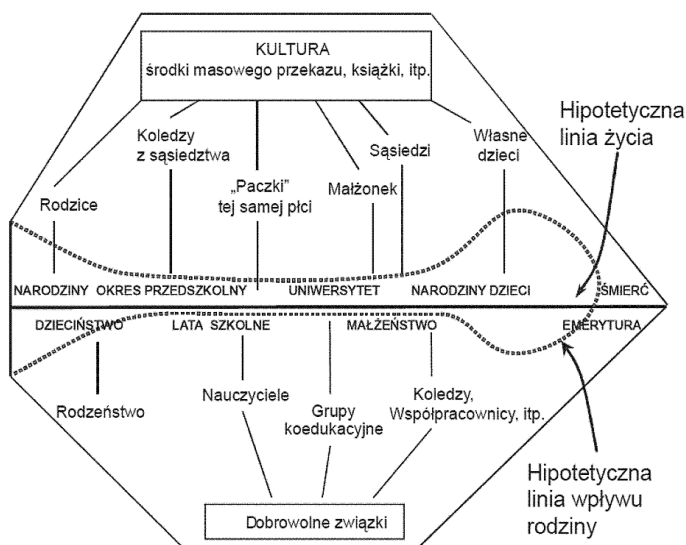
Wśród nich znajdują się tzw. grupy odniesienia, czyli zbiorowości, których opinie i sposoby zachowań decydują o postawach i reakcjach jednostki (kształtują role społeczne). Wśród tych grup można wymienić rodzinę, rówieśników, grupy zawodowe itd. Grupy te są zmienne w czasie. Ciekawe ujęcie tej tematyki przedstawił R. i R. Rapaport (1975) wykorzystując teorię kręgu kon-

taktów osobistych i etapy cyklu życia człowieka (i rozwoju jego rodziny) jako czynniki wpływające na zachowania rekreacyjne i turystyczne – rys. 3.

Także w literaturze z zakresu ekonomiki i marketingu turystycznego podkreśla się znaczenie uwarunkowań wynikające z tzw. cyklu życia rodziny. Z ekonomicznego punktu widzenia A. Niezgody (2003), każda faza ma odmienne potrzeby, doświadczenia, dochody, skład rodziny. Każdemu etapowi cyklu życia można przyporządkować odpowiednie typy tzw. nabywanych podróży turystycznych. Przy wykorzystaniu biografii urlopowo-wakacyjnej J. Kowalczyk-Anioł (2007) pokazała wpływ cyklu życia na aktywność urlopowo-wakacyjną trzech pokoleń łódzkich rodzin określając m.in. skalę i formy wyjazdów oraz bariery cechujące poszczególne stadia cyklu życia człowieka i rodziny. Faza, w jakiej znajduje się jednostka i rodzina, w dużym stopniu determinuje jej potrzeby i możliwości aktywności turystyczno-rekreacyjnej. Jednymi z głównych czynników wpływających na decyzje, formy i kierunki wyjazdów turystycznych są wiek dziecka oraz stan zdrowia członków rodziny. M. Oppermann

(1995) bazując na analizie zmian w trzech dekadach, cyklu życia i między pokoleniami wprowadził określenie „cykl życia turystycznego” (*travel life cycle*). Jak podaje W. Alejziak (2009) aktywność turystyczna ściśle wiąże się także z typem gospodarstwa domowego, w którym podejmowane są decyzje dotyczące poziomu i struktury konsumpcji turystycznej. Wg S. Bosiackiego (za Alejziak 2009) oprócz dochodów i wykształcenia głowy rodziny wielkość gospodarstwa domowego najbardziej wpływa na aktywność turystyczną Polaków (bardzo wyraźna ujemna korelacja między wielkością gospodarstwa domowego a rocznymi wydatkami na turystykę).

Wpływ aktualnego stadium cyklu życia rodziny oraz jej sytuacji materialnej na zachowania turystyczne (w tym uprawianie turystyki rodzinnej) pokazuje tabela 2.

Rys. 3. Wpływ cyklu życiowego na rekreacyjne (turystyczne) zachowania wg R. Rapaport (1975).
Źródło: Walmsley D. J., Lewis G. J. (1997).

Tabela 2. Wpływ aktualnego stadium cyklu życia rodziny oraz jej sytuacji materialnej na zachowania turystyczne

Stadium cyklu życia	Charakterystyka	Sytuacja materialna	Typowe zachowania turystyczne
Okres przedmałżeński	Samotny młody człowiek mieszkający z rodzicami lub poza domem rodzinnym	Bardzo ograniczone własne zasoby finansowe, szczególnie w przypadkach dalszego pobierania nauki, np. studiowania. Korzystanie z pomocy finansowej rodziny bądź w formie naturalnej, bądź pieniężnej, zwłaszcza gdy mieszka wspólnie z rodzicami.	Kontynuacja zachowań turystycznych wyniesionych z domu rodzinnego (wyjazdy z rodzicami) bądź ich negacja. Duży wpływ grupy rówieśników – kolegów szkolnych, studenckich. Zainteresowanie niekonwencjonalnymi formami spędzania wolnego czasu (np. sporty ekstremalne). Turysta indywidualny, oszczędny. Wyjazdy turystyczne połączone z nauką i pracą

Młode małżeństwo	Okres przed urodzeniem się pierwszego dziecka	W stosunku do bardzo dużych potrzeb niewystarczające dochody, pomimo pracy obu małżonków. Niekiedy sytuację finansową pogarsza fakt kontynuowania nauki (studiów) przez jednego, a czasem obu małżonków. Znaczne korzystanie z kredytów konsumpcyjnych	Oprócz wyjazdów grupowych podróże tylko we dwoje („podróże poślubne” , odkrywanie świata). Duże znaczenie mody i aktualnych trendów. Możliwe ograniczenie aktywności turystycznej ze względu na okres tzw. „dorobku”
Pierwsze stadium pełnej rodziny	Dziecko(ci) w wieku poniżej czterech lat	Szczególnie duże potrzeby i koszty związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego. Znaczne i konieczne wydatki w relacji do dochodów.	Kierunki i formy wyjazdów determinowane posiadaniem potomstwa. Funkcjonuje stereotyp wyjazdu letniego nad morze i wypoczynku na terenach wiejskich (odwiedziny rodziny, agroturystyka). Chęć posiadania działki letniskowej lub drugiego domu na krótkie wyjazdy rekreacyjne (weekendy, święta, rzadziej wakacje). Początek samodzielnych wyjazdów dzieci (kolonie, obozy, zielone szkoły, wyjazdy przygotowane przez organizacje młodzieżowe) – bardzo częste wyjazdy „za dzieckiem” . Poszukiwanie odpowiedniego standardu i bezpieczeństwa. Dominują wyjazdy krajowe.
Drugie stadium pełnej rodziny	Dziecko(ci) 4-8 lat - okres przedszkola i początek szkoły podstawowej.	Sytuacja finansowa w pewnym stopniu się poprawia. Kobieta na ogół po przerwie wznowia pracę. Wzrost wydatków związanych z zagospodarowaniem wolnego czasu oraz wyżywieniem rodziny, w pewnym zakresie także z rozwojem intelektualnym rodziców.	

Trzecie stadium pełnej rodziny	Dziecko(ci) w wieku szkolnym	Pomimo pewnego wzrostu dochodów sytuacja finansowa nie poprawia się, a nawet nieznacznie pogarsza, w związku ze zwiększeniem wydatków na utrzymanie dzieci. Wzrastają koszty żywienia. Znaczną rolę odgrywają nakłady związane z kształceniem dzieci, ich ubiorem oraz spędzaniem wolnego czasu.	Główne sezony wyjazdów – wakacje i ferie szkolne. Dwa rodzaje podróży: rodzinne – z dziećmi, samodzielne (dzieci z grupą rówieśników). W przypadku złej sytuacji finansowej rezygnacja z podróży na rzecz wyjazdów dzieci, w przypadku dobrej – dalekie podróże egzotyczne.
Czwarte stadium pełnej rodziny	Dziecko(ci) dorosłe, ale mieszkające z rodzicami, studiujące lub znajdujące się w fazie początkowej pracy zawodowej	Relatywnie korzystna sytuacja finansowa. Znaczna podatność na środki strategii marketingowej. Tendencja do poprawy sytuacji mieszkaniowej własnej lub swego dziecka(ci)	Rozdzielenie kierunków i form wyjazdów. Zmiana terminów (poza okresem wakacyjnym), długości i liczby wyjazdów (krócej, ale częściej). Możliwość realizacji odkładanych planów turystycznych.
Stadium powrotu do rodziny jednopokoleniowej	Dzieci samodzielne i mieszkające poza domem rodzinnym	Zadowolająca sytuacja finansowa. Ma to miejsce szczególnie wtedy, kiedy oboje małżonkowie jeszcze pracują. Znaczne wydatki na rekreację i opiekę zdrowotną.	Popularne spędzanie wolnego czasu na działce letniskowej. Początek zainteresowania turystyką zdrowotną (farmy zdrowia i urody).

Stadium małżeństwa w wieku emerytalnym	Dzieci samodzielne i mieszkające poza domem rodzinnym	Pogorszenie sytuacji finansowej, niekiedy pogłębione trudną sytuacją materialną dzieci mających już własne dzieci. Ograniczenie zakupów. Wysoka skłonność do oszczędzania.	<p>Z reguły ograniczona aktywność turystyczna. Wizyty u rodziny i pobyty na działce letniskowej jako jedyna forma rekreacji. Duże znaczenie wyjazdów o charakterze religijnym (głównie pielgrzymki). W przypadku dobrej sytuacji materialnej wyjazdy do uzdrowisk, a także na wycieczki krajoznawcze (bardzo często w poszukiwaniu towarzystwa i nawiązywania nowych znajomości). Wyjazdy w ciągu całego roku, często poza sezonem. Dziadkowie podróżują z wnukami – wprowadzają w świat turystyki. Powroty do miejsc pochodzenia i miejsc znanych z wcześniejszych podróży – podróże sentymentalne Wyjazdy przygotowane przez organizacje społeczne, np. związki emerytów. Możliwości zmiany miejsca zamieszkania na „wioski emerytów”, gdzie wakacje trwają cały rok.</p>
Samotna starsza osoba pracująca (1)	Mieszkająca z dziećmi	Pomimo niekiedy znacznego dochodu ograniczone wydatki, podstawowa bowiem część dochodu przekazywana jest pozostałym członkom rodziny. Wysoka skłonność do oszczędzania.	
Samotna starsza osoba pracująca (2)	Nie mieszkająca z dziećmi	Dość korzystna sytuacja finansowa. Wysoka skłonność do oszczędzania. Znaczna substytucja między jedzeniem w domu i poza domem. Relatywnie wysokie wydatki na rekreację i opiekę zdrowotną.	
Samotna, starsza osoba nie pracująca (1)	Emeryt mieszkający z dziećmi	Niekorzystna sytuacja finansowa. Mimo to wysoka skłonność do oszczędzania.	
Samotna, starsza osoba nie pracująca (2)	Emeryt nie mieszkający z dziećmi	Niekorzystna sytuacja finansowa. Wysoka skłonność do oszczędzania, ograniczenie wydatków. Zakupy dotyczą głównie żywności i usług zagospodarowania wolnego czasu.	

Objaśnienia: W kolumnie „typowe zachowania turystyczne” pogrubiono zachowania wykazujące cechy turystyki rodzinnej. Źródło: Fazy cyklu życia za J. Dietl (1977), zachowania turystyczne za Kaczmarek J. Stasiak A., Włodarczyk B. (2010).

Zachowania turystyczne, oprócz aktualnej fazy życia i fazy cyklu życia rodziny, determinowane są także możliwościami finansowymi oraz zasobami czasu wolnego jakimi dysponują członkowie rodziny (rys. 4.). Dotyczy to zarówno młodszych jak i starszych uczestników wyjazdów wymuszając różnego rodzaju kompromisy związane nie tylko z wyborem rodzaju aktywności turystycznej czy kierunkiem wspólnego wyjazdu, ale także okresem, w którym zostanie on zrealizowany (skonsumowany).

Rys. 4. Tradycyjny paradoks możliwości podejmowania aktywności turystycznej (w tym turystyki rodzinnej).

Źródło: Cooper C., Fletcher J., Fyall A., Gilbert D., Wanhill S., 2008.

Rodziny jako segment rynku turystycznego

Rodziny to ważny segment rynku turystycznego. Wg *Travel Industry Association of America* w 2000 roku wyjazdy rodzinne stanowiły 65% podróży krajowych w USA. Także mieszkańcy UE najchętniej wyjeżdżają z rodzinami (61%), z tego najwięcej mieszkańcy Danii (66%), najmniej Finlandii (41%). Polacy również preferują turystykę rodzinną. Według danych Instytutu Turystyki w 2005 roku z co najmniej jednym członkiem rodziny wyjeżdżało 59% mieszkańców Polski. Najczęściej towarzyszem był współmałżonek – 37% lub dzieci (29%). Wyjazdy małżeństw z dziećmi stanowiły 21%.

Według badań amerykańskich pomimo zmiany struktury rodziny i demografii rynek turystyki rodzinnej wzrósł o około 20% w latach 2001-2005, zaś wakacje rodzinne zmieniają się w dochodową niszę dla wielu biznesów turystycznych. Według danych Instytutu Turystyki wśród Polaków udział wyjazdów zagranicznych z głównym celem odwiedzin rodziny i znajomych utrzymuje się w latach 2005-2010 na podobnym poziomie – około 25%, podczas gdy w przypadku wyjazdów krajowych stanowi odpowiednio od 28% do 34% wyjazdów długookresowych i 50%-55% krótkookresowych (w 2010 r. średnio 42% jako główny cel wyjazdu krajowego). Zagraniczni autorzy podkreślają, że segment turystyki rodzinnej przechodzi duże przeobrażenia (związane także z innymi kierunkami rozwoju turystyki m.in. zwiększającej się aktywności turystycznej dzieci) – wzrasta nie tylko liczba podróży rodzinnych ale różnicują się ich typy (Kang S.K., H.C. Hsu C., Wolfe K., 2003):

- wzrasta liczba podróży tzw. **grandtravel**, tj. dziadków z wnukami (o około 20% w ostatnich latach); zdaniem wielu autorów trend ten będzie się nasilał wraz z przejściem na emeryturę pokolenia *baby boomers*, które jest bardzo liczne i dysponuje dużą siłą nabywczą. Najbardziej entuzjastycznie (78%) do tego pomysłu odnoszą się dzieci w wieku 6-8 lat. Np.

American West Airlines przygotowało dla dziadków 62+ z wnukami specjalny pakiet zniżkowy „Senior Saver Pack”:

- odwiedziny krewnych i przyjaciół ale też turystyka sentymentalna są konsekwencją wcześniejszych fal migracji; przykładowo w latach 1961-1980 ponad 61% migracji do Australii miało miejsce z Europy. W roku 1998 43,5% samodzielnych wyjazdów osób w wieku 55+ dotyczyło odwiedzin krewnych i przyjaciół w Europie (dawni emigranci),
- nowe produkty m.in. organizacja zjazdów rodzinnych, wesel, podróże poślubne,
- podróże rodzin z dziećmi i zwierzętami domowymi,
- podróże wielopokoleniowe – popularne zwłaszcza wśród hiszpańskojęzycznych mieszkańców USA (gdzie wspólne wyjazdy turystyczne podejmują także dalsi krewni i spowinowaceni).

Studium przypadki – Club Med

Dobrym przykładem całościowego zagospodarowania czasu wolnego pod hasłem „wakacje dla całej rodziny” jest oferta typu *all inclusive* proponowana przez francuskiego turoperatora Club Med. Oferta zawiera m.in.:

- zakwaterowanie – cztery kategorie pokoi,
- pełne wyżywienie,
- transport w obydwie strony,
- sport – sprzęt sportowy oraz kursy z instruktorami, karnety narciarskie,
- Kluby dla dzieci – całodzienna opieka w miniklubach, zróżnicowanych wiekowo, instruktorzy sportów oraz sprzęt dziecięcy,
- wieczorny program rozrywkowy,
- gry, zabawy, animacje, zespoły muzyczne itp. ,
- inne atrakcje jak pikniki, przejażdżki statkiem, łodzią ze szklanym dnem, występy folklorystyczne,
- ubezpieczenie od kosztów leczenia.

W ramach produktu funkcjonującego od 1951 roku klubu istnieją różne typy wiosek wakacyjnych. W zależności od oczekiwań, stylu życia i wypoczynku oraz wymagań co do komfortu i zakresu usług rodzina może wybierać z szerokiej gamy propozycji. Biorąc pod uwagę charakter i potrzeby potencjalnego klienta wioski podzielono na:

- wioski rodzinne (wypoczynek dla całej rodziny, dzieci mają zapewnioną całodzienną opiekę),
- wioski dla wszystkich (można zabrać dzieci w każdym wieku, ale nie ma zapewnionej dla nich opieki, (są to tzw. „kluby zielone” bez opieki nad dziećmi),
- wioski tylko dla dorosłych.

W przypadku wiosek rodzinnych bardzo ważną rolę w ofercie odgrywają kluby dziecięce. Kluby dla dzieci/młodzieży w zależności od przedziału wiekowego dzielone są na:

- Baby Club – dla dzieci od 4. miesiąca życia do ukończenia 2 lat, otwarte 7 dni w tygodniu, od 9 do 17.30. Zajęcia prowadzone przez wykwalifikowane opiekunki. Wspólny lunch, spacer, zabawy, basen stwarzają rodzi-

com większe możliwości korzystania z atrakcji wioski przeznaczonych dla dorosłych,

- Petit-Club – od 2 do 4 lat. Otwarty od 9 do 21, z przerwą na kolację z rodzicami. Gry, zabawy, teatrzyk kukiełkowy, warsztaty artystyczne i kulinarne, malowanie twarzy, pokazy mody, występy na scenie, podwieczorek stanowią podstawowe elementy programu pobytu w tych klubach,
- Mini Club – dla dzieci od 4 do 11 lat. To przede wszystkim zabawa, ruch, integracja i sport. Club Med oferuje w tych klubach poznawanie nowych sportów, urządza przedstawienia, warsztaty artystyczne, a także pikniki, wyprawy rowerem, tańce,
- Junior Club – dla dzieci od 11 do 18 lat. Club Med organizuje w nich dodatkowe zajęcia, dając młodzieży lepszą możliwość poznania rówieśników. Sport, spektakle, wycieczki, wieczorne zabawy to główne atrakcje tych klubów.

Baby i Petit Club muszą być zamówione przed wyjazdem.

Liczba miejsc w nich jest ściśle określona i nie może być zwiększona na życzenie. Dzieci do 2 lat mają bezpłatny pobyt w Club Med. W niektórych klubach wprowadzone zostały tzw. Club Med Passworld – miejsce specjalnie przeznaczone dla młodzieży. Kluby przeznaczone głównie dla młodzieży to: egzotyczne Les Almadies (Senegal), Punta Cana (Dominikana), Djerba Meridiana (Tunezja) oraz narciarskie w nowym Peisey Vallandry, Arcs Extreme i Sestiere (Włodarczyk 2007).

Przedstawione studium przypadku nie napawa do końca optymizmem, bowiem tak rozbudowana oferta i możliwość „zagospodarowania dziecka” na dłuższy okres nie sprzyjają pogłębianiu więzi podczas wspólnego spędzania wolnego czasu. „Wakacyjna adopcja” może być antytezą wartości, których upatruje się w turystyce rodzinnej.

Oferta turystyczna skierowana do rodzin nie ogranicza się jednak jedynie do wiosek wakacyjnych opisanych wcześniej. Touroperatorzy na całym świecie

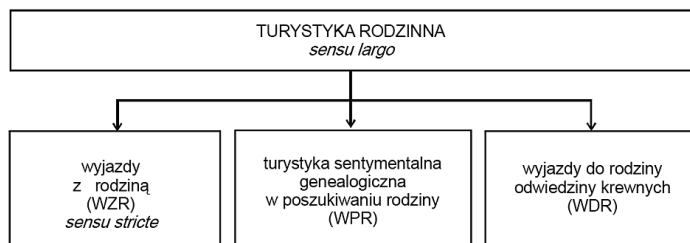
Rys. 5. Oferta turystyki rodzinnej z punktu widzenia touroperatora-producenta.
Źródło: Opracowanie autorów.

proponują dużo większą gamę produktów (rys. 5), z których najbardziej popularne to liczne i bardzo zróżnicowane tematycznie parki rozrywki, różnorodne wydarzenia czy choćby pojedyncze elementy zagospodarowania turystycznego przyjazne rodzinom z dziećmi. W przypadku parków rozrywki ta sama osoba w ciągu prezentowanego wcześniej cyklu życia rodziny aż trzykrotnie ma okazję zapoznać z ich atrakcjami (jako dziecko, jako rodzic i jako dziadek). Promowanie obiektów noclegowych jako miejsc przyjaznych rodzinom z dziećmi (z możliwością przywiezienia ze sobą zwierzątka domowego) nie jest już niczym nowym. Wszystkie opisane działania świadczą jak ważnym segmentem rynku turystycznego są podróżujące rodziny.

Turystyka rodzinna – istota zjawiska

Niektórzy autorzy badań zauważają, że znaczna część rodziców postrzega wspólne spędzanie czasu wolnego z dziećmi jako jedną z ról (obowiązków) sankcjonujących niejako ich status rodzica. Jednak istota turystyki rodzinnej polega zdaniem autorów na szeregu wartości odnoszących się zarówno do rodziny, jednostki, społeczności, w której przebywają, jak i w której na co dzień funkcjonują. Wśród wartości tych należy podkreślić wewnątrzrodzinną komunikację, nowe możliwości socjalizująco-wychowawcze, nową energię i świeżość doświadczeń.

Przedstawione wcześniej rozważania można w zasadzie uznać jako te, które odnoszą się do **turystyki rodzinnej sensu stricto**, tj. pojmowanych jedynie jako wyjazdy z rodziną. Wyjazdy rodzinne – (*family vacation*) to zazwyczaj mąż i żona podróżujący z lub bez dzieci. Ale w ostatnich latach do definicji włączono także samotnych rodziców z dziećmi, dziadków z wnukami, ciocie i wujków z siostrzeńcami/bratanekami, tj. różne inne rodzaje współczesnej rodziny. **Turystyka rodzinna sensu largo** to nie tylko podróże rodzinne. To także inne wyjazdy, w których szeroko rozumiane pokrewieństwo jest podstawą (motywem) do podejmowania podróży turystycznych (rys. 6).

Rys. 6. Typy wyjazdów zaliczanych do turystyki rodzinnej.

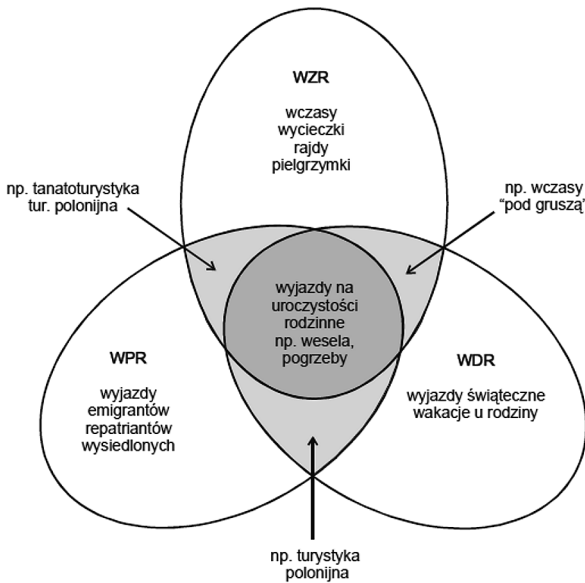
Źródło: Opracowanie autorów.

Przyjmując takie założenie, turystyką rodzinną nazywać będziemy także wyjazdy do rodziny (kategoria statystyczna – odwiedziny krewnych), lub w poszukiwaniu rodziny (turystyka genealogiczna).

Zasadność przyjętych założeń potwierdzają badania prowadzone przez liczne in-

stytucje badawcze. Wg Instytutu Turystyki w 2010 roku 42% Polaków podało odwiedziny krewnych lub znajomych jako główny cel wyjazdu krajowego. W 28% przypadków były to wyjazdy długookresowe, natomiast przy wyjazdach krótkookresowych cel ten wskazało prawie dwukrotnie więcej – aż 52% badanych. Pobyt u rodziny wskazało także 24% osób wyjeżdżających zagranicę w 2010 roku. Wg tych samych badań w 2010 roku wśród Polaków odbywających krajowe długookresowe wyjazdy turystyczne 36% zrealizowało je u rodziny (noclegi). W przypadku wyjazdów krótkookresowych było to 59%, a podczas tego typu wyjazdów zagranicznych noclegi u krewnych zrealizowało 33% podróżujących.

Przedstawione na rysunku 6 typy wyjazdów rodzinnych (*sensu largo*) nie są kategoriami rozłącznymi. Motywy podejmowania wyjazdu kwalifikowanego do szeroko rozumianej turystyki rodzinnej mogą być bardzo różne, dlatego istnieją typy pośrednie, które mogą zawierać w sobie elementy (motywy) wszystkich wyróżnionych kategorii podstawowych (rys. 7). Osobną kategorię, nie mieszczącą się w przyjętej konwencji i kierunku prowadzonych analiz, można stworzyć rozpatrując wyjazdy rodzin do innych (obcych) rodzin tak

jak to się ma w przypadku agroturystyki, albo prowadzonych przez rodziny ośrodkach wypoczynkowych czy pensjonatach.

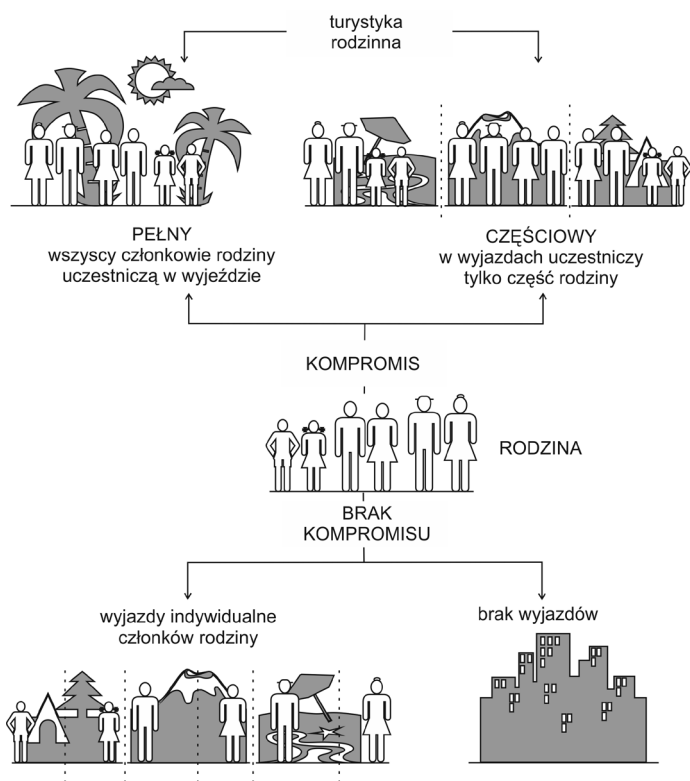
Turystykę rodzinną ze wszystkimi jej wadami i zaletami należy uznać za wartość samą w sobie, ale jednocześnie nie należy zapominać o jej znaczeniu socjalizująco-wychowawczym, w tym szczególnie o trudnym kompromisie będącym jej permanentnym udziałem (tab. 3).

Rys. 7. Główne i pośrednie rodzaje wyjazdów turystycznych realizowanych w ramach turystyki rodzinnej.
Objaśnienie: Zastosowane skróty jak na rysunku 6.
Źródło: Opracowanie autorów.

Tabela 3. Kompromisy w turystyce rodzinnej. Źródło: Opracowanie autorów

Uczestnicy wyjazdu	Charakter kompromisu
 nasze dzieci + ja i mój współmałżonek	kompromis dotyczący w wyborze form aktywności turystycznej (wyjazdy organizowane dla dzieci/ze względu na dzieci)
 ja i mój współmałżonek + nasi rodzice	kompromis dotyczący wyboru form aktywności turystycznej oraz kierunków wyjazdów turystycznych (wyjazdy organizowane dla rodziców/ze względu na rodziców)
 nasze dzieci + ja i mój współmałżonek + nasi rodzice	podwójny kompromis zarówno w wyborze form aktywności turystycznej jak i kierunku wyjazdów

Wspólne spędzanie czasu to także konieczność podejmowania decyzji i poszukiwania „złotego środka” dotyczącego zarówno form jak i kierunków podejmowanych w czasie wyjazdu aktywności turystycznych. W przypadku wspólnych wyjazdów rodzin wielopokoleniowych trudności, które należy pokonać multiplikują się, a osiągnięcie kompromisu wydaje się czasem rzeczą zgoła niemożliwą.

Rys. 8. Rola kompromisu w podejmowaniu aktywności związanych z turystyką rodzinną. Źródło: Opracowanie autorów.

Słownik języka polskiego (1978) pojęcie „kompromis” definiuje jako ugodę, rozstrzygnięcie sporu na podstawie wzajemnych ustępstw, odstępowanie od zasad, założeń lub pretensji w celach praktycznych. Tak rozumiane kompromisy związane z uprawianiem turystyki rodzinnej mogą mieć różny charakter np:

- o wyjeździe głównie decydują rodzice (posiadają środki na realizację wyjazdu i zazwyczaj „wiedzą lepiej” co jest dobre dla dzieci – przypadek skrajny),
- o wyjeździe głównie „decydują” dzieci (to im podporządkowana jest cała aktywność turystyczna rodziny – przypadek skrajny),
- o wyjeździe (w różnym stopniu) decydują wszystkie grupy biorące w nim udział (przypadek pożądaný).

Zawierane kompromisy zazwyczaj dotyczą:

- wyboru form aktywności turystycznej (duży udział dzieci w podejmowaniu decyzji),
- kierunków wyjazdów (mniejszy udział dzieci w podejmowaniu decyzji).

Kompromisom towarzyszą często pewne tradycje oraz stereotypy związane z wypoczynkiem rodzin (np. wakacje letnie na wsi albo nad morzem, ferie zimowe w górach itp.). Osiągnięcie kompromisu podczas wyjazdu rodzinnego wydaje się być warunkiem koniecznym do zrealizowania oczekiwań i potrzeb wszystkich jego uczestników. Jego brak może skutkować oddzielnymi wyjazdami członków rodziny, lub tylko jej części, a w skrajnych przypadkach nawet rezygnacją z jakiegokolwiek aktywności turystycznej (rys. 8).

Aktywności związane z turystyką rodzinną nie są jedynie wynikiem kompromisu ale także doświadczeń oraz tradycji związanych z turystycznym cy-

klem życia rodziny (czynniki endogeniczne takie jak np. posiadanie drugiego domu, działki letniskowej, tradycje uczestniczenia w konkretnych imprezach czy destynacjach turystycznych). Nie można wręcz przecenić dziedziczenia i budowy wzorców zachowań turystycznych jaki niesie za sobą aktywność turystyczna całej rodziny. Uwarunkowania egzogeniczne dotyczą zazwyczaj także wszystkich pokoleń tworzących rodzinę. Wśród nich możemy wymienić m.in. modę, wzorce turystyczne grupy rówieśniczej (w szkole, pracy, klubie, stowarzyszeniu), ofertę turystyczną zakładu pracy czy organizacji młodzieżowej.

Rodzina jest całością, jednością, ale też zbiorem indywidualności, które usiłują przeżywać wakacje razem. Wakacje rodzinne są ważną częścią dynamiki i życia rodziny. Wg Travel Industry Association of America w 2002 roku 83% turystów rodzinnych uważało, że wspólne wyjazdy odgrywają ważną rolę w utrzymaniu zdrowia, *well-being* (dobrego samopoczucia) i stylu życia. Dlatego dość istotnym wydaje się być określenie ról poszczególnych pokoleń uczestniczących w turystyce rodzinnej (tab. 4.).

Tabela 4. Ja i moja turystyka rodzinna – ujęcie egocentryczne

Miejsce w rodzinie wielopokoleniowej	Rola w organizacji turystyki rodzinnej
 <p>ja i moje rodzeństwo + moi rodzice + moi dziadkowie + ew. inni członkowie rodziny</p>	<p>Uczestnik wyjazdów, duży wpływ na charakter wyjazdów (część wyjazdów organizowana głównie z myślą o dzieciach), niewielki wpływ na kierunki wyjazdów</p>
 <p>moje dzieci + ja i mój współmałżonek + moi rodzice + ew. inni członkowie rodziny</p>	<p>Organizacja i finansowanie wyjazdów</p>
 <p>moje wnuki + moje dzieci + ja i mój współmałżonek + ew. inni członkowie rodziny</p>	<p>Dychotomiczny charakter ról. 1. Uczestnik wyjazdów organizowanych przez dzieci (ew. wnuki) lub 2. Organizacja (współorganizacja) i finansowanie (współfinansowanie) wyjazdów</p>

Objaśnienia: kolorem najciemniejszym zaznaczono fazę życia będącą punktem odniesienia.

Źródło: Opracowanie autorów.

Role te zmieniają się wraz ze zmianą miejsca w hierarchii oraz etapu cyklu życia rodziny. Warto w tym miejscu podkreślić, że są one związane także z możliwościami finansowymi oraz różnymi zasobami czasu wolnego (por. rys 4.).

Turystyka rodzinna – zamiast podsumowania

Turystykę rodzinną ze względu na jej uniwersalne walory społeczne i wychowawcze należy uznać za wartość samą w sobie i jako nadrzędną należy

wspierać i rozwijać. Szczególną uwagę trzeba zwrócić na budowanie przestrzeni turystyki rodzinnej w rozumieniu obiektywnym, a przestrzenie przyjazne turystyce rodzinnej powinny stać się priorytetami w podejmowanych inwestycjach turystycznych.

Konkludując dotychczasowe rozważania można bez wątpienia stwierdzić że:

- turystyka rodzinna to ukierunkowanie na szeroko rozumianą rodzinę (wyjazdy rodzinne *sensu largo*), ale podstawą tego rodzaju aktywności są wyjazdy rodzin (turystyka rodzinna *sensu stricte*),
- dla tego rodzaju wyjazdów charakterystyczna jest sezonowość związana np. z rozkładem roku szkolnego,
- wyjazdy rodzinne zawierają w sobie stały element kompromisu związany z wyborem form aktywności turystycznej i kierunków wyjazdów;
- jedną z ważniejszych cech tego rodzaju aktywności jest budowa i dziedzczenie wzorców zachowań turystycznych,
- cechą charakterystyczną w organizacji i realizacji turystyki rodzinnej są różne role turystyczne jej uczestników w zależności od aktualnej fazy cyklu życia rodziny,
- czynnikiem wyróżniającym zazwyczaj ten rodzaj wyjazdów turystycznych są dzieci, które stanowią swoistą „oś” zachowań i „czynniki sprawczy” podejmowanych aktywności turystycznych.

Na podstawie przedstawionych wcześniej rozważań można zatem przyjąć, że:

- turystyka rodzinna *sensu stricto*, to wyjazdy rodzin rozumiane zazwyczaj jako podróże małżeństwa z/lub bez dzieci oraz samotnych rodziców z dziećmi, dziadków z wnukami, cioć i wujków z siostrzeńcami/bratankami a także innych typów współczesnej rodziny,
- turystyka rodzinna *sensu largo* to podróże rodzin oraz inne wyjazdy, w których szeroko rozumiane pokrewieństwo jest podstawą i motywem do podejmowania aktywności turystycznej (w tym odwiedziny krewnych, podróże „do korzeni”, turystyka genealogiczna itp.).

Przedstawione konkluzje zarysowują nowe pola badawcze, które należy zagospodarowywać w celu pełniejszego rozpoznania zjawiska. Jednym z rozwiązań prowadzących do szczegółowej charakterystyki problemu powinna być współpraca wszystkich środowisk związanych z turystyką rodzinną w tym: przedsiębiorców, praktyków, urzędników, naukowców oraz samych rodzin będących podmiotem analizowanego zjawiska.

Literatura:

- Alejsiak W., 2009, *Determinanty i zróżnicowanie społeczne aktywności turystycznej*, Studia I Monografia nr 59, AWF im. B. Czecha w Krakowie, Kraków.
- Cooper C., Fletcher J., Fyall A., Gilbert D., Wanhill S., 2008, *Tourism- principles and practice*, Fourth Edition, FT Prentice Hall
- Dietl J., 1977, *Marketing - wybrane zagadnienia*, PWE, Warszawa.
- Frątczak E., 1999, *Modelowanie cyklu życia jednostki i rodziny. Teoria i praktyka*, SGH, Warszawa.

- Kang S.K., H.C. Hsu C., Wolfe K., 2003, *Family Traveler Segmentation by Vacation Decision-Making Patterns*, Journal of Hospitality & Tourism Research, s.448-469.
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B., 2010, *Produkt turystyczny – pomysł, organizacja, zarządzanie*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, s. 447.
- Kowalczyk-Anioł J., 2007, *Rozwój przestrzeni urlopowo-wakacyjnej rodzin studentów Uniwersytetu Łódzkiego*, ŁTN, Seria Szlakami Nauki nr 34.
- Kowalik T. 1982, *Turystyka rodzinna*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa, s. 179.
- Krzymowska-Kostrowicka A., 1997, *Geoekologia turystyki i wypoczynku*, PWN, Warszawa.
- Łaciak J., 2011, *Krajowe i zagraniczne wyjazdy Polaków w 2010 roku*, raport IT.
- Łobożewicz T., Wolańska T., 1994, *Rekreacja i turystyka w rodzinie*, Polskie Towarzystwo Naukowe Kultury Fizycznej, Warszawa, s. 127.
- Niezgoda A., 2003, *Społeczne determinanty popytu turystycznego*, Problemy Turystyki, nr 1/4, vol. XXVI.
- Oppermann M., 1995, *Travel life cycle*, Annals of Tourism Research, vol. 22, no. 3, s. 535-552.
- Przeclawski K., 2004, *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, ALBIS, Kraków, s. 160.
- Slany K., Kluzowa K., 2004, *Rodzina polska w świetle wyników NSP 2002*, Studia Socjologiczne UJ, nr 1 (172), Kraków.
- Słownik języka polskiego, 1978, pod red. M. Szymczaka, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Walmsley D.J., Lewis G. J., 1997, *Geografia człowieka – podejścia behawioralne*, PWN, Warszawa.
- Włodarczyk B., 2007, *Club Med. Jako przykład wiosek wakacyjnych z ofertą typu all inclusive* [w:] Turystyka i Hotelarstwo, Wydawnictwo WSTiH w Łodzi, s. 9-32.